

İslam, Fundamentalizm, Psikanaliz - I

İslam'ı, Batı için Doğu, Doğu için de Uzakdoğu'yu temsil eden rahatsız edici bir aşırılık olarak gören kabullerden hareketle Fethi Benslama, *İslam'ın Psikanalizi*¹ adlı kitabında, bu aleni dogmayı sürdüren mitik desteği layığıyla araştırmıştır. Eric Santner, Freudyen Musa figürü üzerinde yaptığı tartışmada, simgesel tarih ile (aleni mitik anlatılar, gelenekler; Hegelyen ifadeyle bir cemaatin etik tözünü oluşturan ideolojik buyruklar) onun müstehcen ötekisi olan, fantazmik gizli tarih arasında önemli bir ayrıma gider.² Freud, Musa'nın öldürülüşünden hareketle Yahudi dinsel geleneği alanına musallat olan hayaletvari tarihi yeniden kurmaya çabalamıştır. Zira bir cemaate üye olmak, sırf onun açık simgesel geleneği ile özdeşleşerek olmaz. O geleneği sürdüren gizil boyutu, yaşayanlara musallat olan hayaletleri, törenin çarpıklıkları ve eksiklikleri aracılığıyla "satır aralarında" iletilen travmatik fantezilerin örtülü tarihini de benimsemek gerekir.

Bu saklı mitik töz, Yahudiliğin şiddet dolu kuruluş jestlerine olan amansız bağlılığı, binlerce yıldır toprak veya ortak bir kurumsal düzen olmaksızın hayatlarını ikame ettirebilmelerini sağlamıştır. Yahudiliğin paradoksu, şiddet dolu ilk kuruluş olayına sadakati, tam da onu itiraf ya da sembolize etmeyerek tesis etmesidir. Yahudiliğe Olay'ın bastırılmış statüsü hayat verir.³ Yahudilik soy kütüğünün, nesillerin ardı sıra birbirini izlemesinin dinidir. Hristiyanlıkta ise oğlun çarpmıhta ölmesi babanın da öldüğü anlamına gelir. Böylelikle, ataerkil soy kütüksel düzen de ölür ve kutsal ruh post-paternal bir cemaat takdim ederek aile silsilesine uymaz hale gelir.

Yahudi ve Hristiyanlığın tersine İslam, Tanrı'yı paternal mantık alanı dışında tutmaktadır. İslam'da "Allah" bir baba değildir, simgesel baba bile değildir. Tanrı tektir, doğmamış, doğurmamıştır. İslam'da kutsal aileye yer olmadığı gibi İslam peygamberinin yetim olduğunu ısrarla vurgulanır. Psikanalitik açıdan Tanrı tamamıyla "İmkânsız Gerçek" in alanında kalır. Bu yüzden İslam'da, insan ile Tanrı arasında "soy kütüksel bir çöl"⁴ vardır. Freud'a göre tüm teolojik imgelemine Tanrı ve babanın benzerliği üzerine kuran İslam'ın problemi budur. Benslama ise, "soy kütüksel çöl" cemaatin ebeveynlik ya da kan bağı üzerinde temellendirilmesini imkânsız kıldığından ötürü, siyaseti İslam'ın tam kalbine yerleştirir. Tanrı ile Baba arasındaki çöl siyasetin kurumsallaştığı

¹ Konuyla alakalı detaylı bilgi için bkz., Fethi Benslama, *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim, 2005.

² Konuyla alakalı detaylı bilgi için bkz., Eric Santner, *Traumatic Revelations: Freud Moses and the Origins of Anti Semitism*, haz. Renata Salecl, Sexuation içinde (Durham: Duke University Press, 2000).

³ Bkz., Slavoj Žižek-Boris Gunjević, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.88.

⁴ Bkz., Fethi Benslama, *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim, 2005, s. 320.

yerdir.⁵ *Totem ve Tabu*'da olduğu gibi cemaatin, babanın öldürülmesinin ardından oğulların suçluluk duygusuyla bir araya gelmesi söz konusu değildir. Politik açıdan İslam'ın beklenmedik güncelliği burada yatar: Bu olgu, hem dinsel olanla siyasal olanın çakışmasını (cemaat doğrudan Tanrı'nın kelamı üzerine temellenmelidir) hem de herhangi bir aile-soy kütüğü nedenselliği olmadan ortaya çıkmış cemaatin daimî "en iyi" vurgusunu açıklar:

M. Safouan'a göre "İslam'ın alâmetifarıkası, kendini kurumsallaştırmayan bir din olması, Hıristiyanlık gibi kendini bir kilise ile donatmamasıdır. İslami kilise aslında devlettir. Yüksek dinsel otorite denilen şeyi icat eden bu devlettir ve birini o göreve atayan da devletin başıdır. Büyük camileri inşa ettiren, dini eğitimi denetleyen, üniversiteleri yaratan, kültürün tüm alanlarında sansür uygulayan ve kendini ahlakın koruyucusu olarak gören bizzat bu devlettir."⁶

İslam, bünyevi olarak kurumsallaşma ilkesi ve yapısı olmadığından popülist iktidarlar tarafından manipülasyona açıktır. Yüz yüze geldiği açmaz; doğrudan siyasallaşma olarak doğasına kazanmıştır. Dinsel olanla siyasal olanın çakışması ya devlet İslam'ı ya da devlet karşıtı dinî topluluklar olarak uygulamaya geçmektedir.

Oğlun kurban edilmesinin son anda önlenildiği Yahudilik ve İslam'ın tersine, yalnızca Hristiyanlık onun gerçekte öldürülmesini yeğler.⁷ İslam'ın, İncil'i kutsal kabul etmesine rağmen bu olguyu yadsımasının sebebi budur. Bu bağlamda İslam'da istikrarlı bir fedakârlık karşıtı mantık vardır. Tanrı'nın İmkânsız *Gerçek* olması, fedakârlık nosyonu açısından iki şekilde işler. İnananlar ile Tanrı arasında herhangi bir simgesel mübadele ekonomisi yoktur, fedakârlığın aleyhine olacak şekilde Tanrı ötekinin Saf Bir'idir. İlahi gerçek, karanlık tarafın süperegosu haline geldiğinde durum fedakârlığın lehine işler. İslam, Habil-Kabil hikâyesinde son halini alan fedakârlık mantığı ile bu iki uç arasında gidip geliyor gibidir.⁸ Burada kurban, kendisinin kurban edileceği edimi, onu bir şehit olarak cennete, faili ise cehenneme göndereceği için arzular. Benslama söz konusu mitik hikâyede kişinin kopyasına duyduğu hayali saldırgan kinden farklı olarak bir *ideal kin* görmektedir.^{9,10}

⁵ Bkz., A.g.e., s. 320.

⁶ Moustapha Safouan, *Why are the Arabs not Free? The Politics of Writing* için (yayımlanmamış metin), Aktaran, Slavoj Žižek-Boris Gunjevič, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.88.-90.

⁷ Bkz., Fethi Benslama, *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim, 2005, s. 268.

⁸ Bkz., Slavoj Žižek-Boris Gunjevič, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.90.

⁹ Bkz., Fethi Benslama, *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim, 2005, s.289.

¹⁰ Öldürmek isteyen sadece Kabil değildir, Habil'in kendisi bu arzuya ortak olur, Kabil'i öldürmeye kıskırtarak kendi günahından kurtulmak ister.

Zizek, İslam kutsal kitabındaki şehidin ölme isteği üzerinden terörist mantık devşirilebilirse de sorunu modernleşme bağlamı üzerine oturtmak gerektiğini belirtir. İslam dünyasının sorunu, Batılı modernleşmeye, onun travmatik etkisini atlarmaya ve simgesel/kurgusal bir alan inşa etmeye vakit bulamadan maruz kalmasıdır. Sonuç ya yüzeysel bir modernleşme ya da taklitlerle kurgulanan simgesel alanın başarısızlığı nedeniyle, şiddet dolu Gerçek'e doğrudan müracaattır. Şiddet, İslami hakikat ile Batılı yalan arasında, simgesel herhangi bir aracıya alan bırakmayan açık bir savaştır.

Yahudilik ve Hristiyanlıktaki devamı ile İslam arasındaki bir diğer ayrım, İbrahim'e olan bakış farkıdır. Yahudilik onu simgesel baba olarak seçerken paternal otoritenin fallik çözümünü benimser.¹¹ İslam ise Tanrı ile baba arasındaki mesafeyi koruyarak Tanrı'yı imkânsızın alanında tutar, biyolojik baba olarak İbrahim'in yerine Hacer'in soy kütüğü geçerlidir.¹² Hem Yahudilik hem de İslam kendi kurucu jestlerini bastırmaktadır. İki farklı kadın tarafından anlatılan İbrahim ve oğullarının hikâyesinde, her iki dinde de baba, yalnızca başka bir kadının dolayımıyla baba olur ve paternal işlevi üstlenir. Freud, Yahudilikteki bastırmanın İbrahim'in Yahudi değil de yabancı olmasıyla alakalı olduğunu söylemektedir. O, dışarıdan gelmek zorunda olan, vahyi getiren ve Tanrı'yla akit yapan, kurucu paternal figürdür.¹³ İslam'daki bastırma ise İbrahim'e ilk oğlunu veren köle kadın Hacer ile alakalıdır. İbrahim ve İsmail'den kutsal kitapta defalarca bahsedilirken Hacer resmî teolojik tarihten silinmiştir.¹⁴

Hegel'de doğru anlamı, dolayım olmadan seçmek mümkün değildir; doğru spekülâtif anlam yalnızca "tekrarlanmış yanlış okuma" yoluyla, ilk okumanın son ürünü olarak tezahür eder: Denilebilir ki Sara (İbrahim'in resmî eşi) kendi çocuğuna ancak Hacer bir çocuk sahibi olduktan sonra kavuşabilecektir.¹⁵ Pavlus'un *Galatyalılar'*ında Hacer'in tenin ve şehvetin kadını olarak değil, Tanrı'yı gören biri olarak anılması ilginçtir.¹⁶ Dışta bırakılan ikinci kadın Hacer, pagan bir Mısırlı olarak hayatın bereketi yanında, Tanrı'ya dolaysızca erişimi de temsil etmektedir. Tanrı'yı görmek,

¹¹ Yani ikinci kadını bir köşeye atar ve imkânsızın fallik sahiplenişini icra eder. Bkz., Fethi Benslama, *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim, 2005, s.153.

¹² Hacer, İbrahim'e ilk oğlunu veren Mısırlı köledir.

¹³ Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjeviç, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.94.

¹⁴ Mekke'deki hacıların Hacer'in oğlu için çaresizce çöllerde su aramasını nörotik bir biçimde tekrarlarcasına, safa-merve tepeleri arasında altı defa koşmaları gibi ritüellerle bastırılan geri dönmektedir. Bkz., A.g.e., s.92.

¹⁵ Saranın bir çocuk sahibi olabilmesi için ilk olarak Hacer'in doğurması gerekmektedir. Hegelyan bir ifadeyle söylersek tını seçebilmek için ilkin tını seçmek zorundaymışcasına birbirini takip etme, tekrar etme zorunluluğu vardır. Yalnızca ikinci oğul, tının gerçek oğlu olabilir. Simgesel hadım etme işte bu gerekliliktir. Bu hakikate doğrudan erişmenin imkânsız olduğu anlamına gelir. Detaylı Bilgi için bkz., A.g.e., s. 93-97, G. W. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, Oxford University Press, 1977, s. 210.

¹⁶ "Böylelikle Hacer, 'Beni gören sensin. İşte beni göreni gördüm!' diyerek kendisiyle konuşana RAB adını verdi." Bkz., (Galatyalılar 4:21-31)

yanan bir çalı olarak ulaştığı Musa'ya bile bahşedilmemiştir. Burada Hacer'in kendisi Tanrı'ya (sonraları sufizmle ile olgunlaşacak olan) mistik ve feminen erişimi de simgeler. Hacer'in ortaya çıkışından önce fallik ve ataerkil olan Sara, kısır olarak hayatını sürdürmektedir zira haddinden fazla güçlüdür. İslam'ın Tanrı'yı özgür şekilde gören kişi olarak Sara yerine Hacer'i seçmesi, maskülen bir monoteizm olduğu tezini sarsar. Kadınların kendilerini göstermelerinin erkekler için kışkırtıcı olduğu ve onları Tanrı'nın yolundan saptırdığı için örtülmeleri gerektiği kanısı da yetersizdir. Kadınları bir kumaşla kapatmak, onunla karşılaşmanın rahatsız edici ve tehditkâr olduğu son derece cinselleşmiş bir evren tahayyülünü beraberinde getirir. Arzunun şiddeti kuvvetli olduğunda bastırma da kuvvetli olmalıdır. Hal böyleyse inananların simgesel alanını imkân ile gerçeğin çakışması olarak düzenledikleri söylenebilir; imkân dahilinde olan şeye hakikaten gerçekleşmiş gibi tepki verilmektedir.

İslam peygamberi ilk vahiylerini, rahatsız edici aşırılıklar, halüsinatif alametler olarak deneyimlemiştir. Onu belirsizlikten ve toplum dışına itilmekten kurtaran kişi, eşi Hatice'dir. Söz konusu olayda kendisi, Lacancı *Büyük Öteki*, öznenin telaffuzunun hakikiliğinin garantörüdür. İnanç doğrudan değildir; inanabilmem için en az bir başkası bana inanmak zorundadır. İnanmışım şey, ötekilerin bana inancıdır.

İslam peygamberine Hatice doğruyu, kendini ifşa ederek ispat etmiştir. İslam'da iyi ve kötü kadınlar basitçe karşıt iki pozisyona yerleştirilemez ve düşünüre göre mesele, İslam'ın bastırılmış feminist kökenlerine geri dönmekten, dönüş yoluyla yenilenmekten ibaret de değildir.¹⁷ Bastırılmış kökenler tam da kadınların bastırılmasının kökenleridir. Bastırma işlemi yalnızca kökenleri bastırmaz, kendi köklerini de bastırmak zorundadır. İslam'ın soy kütüğüne dair asıl unsur, hakikatin kendisini doğrulayabilen tek kişi olarak kadın ile doğası gereği akıl ve imandan yoksun olan, Tanrı ile erkeklerin arasına rahatsız edici bir leke olarak giren, bu yüzden görünmez kılınan kadın figürü arasındaki gelgitlerdir. Düşünürün saptamasıyla, Müslüman bir kadının neden kendi iradesiyle örtündüğü sorusu karşısında vereceği en derin karşılık, Tanrı'nın gözündeki utancından dolayı, Tanrı'yı gücendirmemek amacıyla örtündüğü olacaktır. Bir kadının kendini ortaya koyuşundaki bu

¹⁷ Bkz., Slavoj Žižek-Boris Gunjevič, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.101.

tanımlama, varlığının izinsiz görsel girişine dair bu eşeyssel utanç; evrenin patlamaya hazır ontolojik dengesidir.¹⁸

İslam'da tarih öncesi kadınların rolüne geri dönecek olursak “iki kadın arasında” olgusunun tekrarlandığını görürüz.¹⁹ Dişil olana güven, İslam'ın bastırılmış temeli, düşünülmemiş kısmıdır. Dışlamaya, silmeye, kompleks ideolojik yapılarla kontrol edilmesine rağmen, tam da canlılığının ilk sebebi olduğundan, musallat olmayı sürdürür. Sorulması gereken soru, kadının İslam için neden bu kadar travmatik bir ontolojik skandal olduğudur. Asıl mesele, örtünün altındakinin tekinsiz teşhirinin dehşeti değil; örtünün imlediği hakikatin doğasıdır. Lacan'a göre fallusun kendisinin statüsü taklitçiliktir. Taklitçilikte taklidi yapılmak istenilen imge değil, o imgenin ardında bazı gerçeklerin olduğunu işaret eden özellikler taklit edilir. Sonuçta fallus, insan vücudunun lekesidir: Bedene uymayan, imgenin gerisinde gizil bir gerçeklik yattığı aldatmacasını yaratan uç özelliktir.

İslam'da örtünün işlevine tekrar bakacak olursak örtünün örtmeye çalıştığı skandal, altında saklı dişil vücut değil, dişil olanın var olmayışıdır. Asli işlevi tam da örtünün arkasında bir şey, tözel bir şey olduğu yanılsamasını yaratmaktır.²⁰ Zizek, Nietzsche'nin “hakikat ile kadın” denklemini takip eder; kadın tehdittir zira Gerçek'in karar verilemezliğini, altında esashı hiçbir çekirdeğin olmadığını temsil eder. Kadını örtü altına sokarak dişil bir hakikatin (dişilin bir yalan ve aldatmaca olarak korkutucu hakikati) olduğu illüzyonu yaratılır. İslam'ın bastırılmış skandalı burada yatmaktadır: Yalnızca doğru ile yalanın ayırt edilemezliğinin vücuda gelmiş hali olan bir kadın hakikati garanti edebilir ve bu yüzden kadın örtülü kalmak zorundadır.²¹

O halde mesele, Yakındoğu'nun maskülen İslam'ı ile Uzakdoğu'nun dişil maneviyatı arasındaki seçim ya da karşılaştırma meselesi değildir. Analizler; kadını dünyanın üretken ve yıkıcı tözü olan

¹⁸ Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjeviç, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.101., Bkz., Fethi Benslama, *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim, 2005, s.255-256. Ek olarak Zizek, Ötekinin yasağını yasaklamak, onun ötekiliğini yasaklamaktır diyerek Fransa'daki türban yasağını eleştirir.

¹⁹ *Obje peti a' ya libidinal yatırım*: "...baba Abdullah tarlasında çalıştıktan sonra bir kadının evine gider ve ona kur yapar; kadın başta heveslidir fakat adamın üzerindeki topraktan ötürü cayar. Abdullah oradan ayrılarak temizlendikten sonra eşi Amine'ye gider. Nitekim Amine Muhammed'e hamile kalır. Abdullah daha sonra öteki kadına döner ve hala istekli olup olmadığını sorar; kadın ise şöyle cevap verir: Hayır. Benim yanımdan geçtiğinde gözlerinde beyaz bir ışık vardı. Amine'ye gittin ve ışığı o aldı. Amine çocuk sahibi olacaktır ve öteki kadın bunu biliyordu. Abdullah'ta onun kendinde görebildiğinden daha fazlasını, ışığı, bilmeden sahip olduğu bir şeyi, kendinde kendisinden fazla olan bir şeyi (peygamberi doğurtacak döl) görüyordu. Arzuladığı budur ve bu tam da Lacancı obje peti a' dır. Abdullah narsisizmi yüzünden kendindeki bu fazlayı (obje peti a) kendisiyle karıştırır, bu yüzden ki hala kadının kendini arzuladığını sanarak geri döner." Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjeviç, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.103.

²⁰ Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjeviç, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, İslam Arşivlerine Bir Bakış, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.105.

²¹ Bkz., A. g. e., s.105-106.

ana tanrıçaya yükselten Uzakdoğu ile kadına güvenmeyen fakat paradoksal şekilde dişil öznelliğin travmatik, tahrip edici ve yaratıcı gücünü, doğrudan uyandıran Müslüman şüphesi bağlamında yapılmalıdır.

Yonca Gökarp, "İslam, Fundamentalizm, Psikanaliz - I"

<https://www.fikirtepedi.com/psikoloji/islam-fundamentalizm-psikanaliz-i/> (Yayın Tarihi:

Ağustos 2024).